

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-008-035

Boško BASKOT,
Joco MARJANOVIĆ,
Dušan MISIRIĆA

RAZVITAK NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE NA KOZARI

Dvadeset petog jula 1941. godine, nekoliko dana pred izbijanje ustanka, održano je u selu Orlovicima u blizini Prijedora značajno partijsko savjetovanje, za šire područje Bosanske Krajine, kojim je rukovodio drug Đuro Pucar u svojstvu sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku Krajinu. Pošto su saslušani izvještaji odgovornih rukovodilaca za pripreme oružane borbe, doneseni su jednoglasni zaključci da odmah treba otpočeti sa izvođenjem oružanih akcija i diverzija.

Pripreme su bile usmjerene u pravcu stvaranja manjih, pokretnih oružanih grupa, koje bi ulazile u sastav jedne jedinstvene partizanske čete na Kozari. Međutim, djelovanje komunista nije se ograničilo samo na stvaranje oružanih grupa. Gotovo u svakom selu ispod Kozare (prijedorski, dubički i dio novskog sreza) komunisti su danonoćno objašnjavali neminovnost oslobodilačke borbe protiv okupatora i njegovih slugu, otvarajući perspektivu konačne pobjede u zajedničkoj borbi sa Sovjetskim Savezom i drugim saveznicima. Po selima su stvarane seoske straže i seoski odbori, prikupljano je oružje bivše jugoslovenske vojske, kojega je bilo veoma malo. Narod je prestao da odlazi u gradove, ignorirajući u potpunosti ustašku vlast. S druge strane, ustaška vlast se

naročito od 22. juna 1941. godine, nije usuđivala da šalje svoje predstavnike u sela.

Masovna hapšenja, odvođenje talaca, ubijanje nevinih ljudi, kao i vijesti o uspješnim borbama ustanika u Mrvaru, Petrovcu i drugim krajevima zemlje, a u prvom redu intenzivna aktivnost komunista na pripremanju oružane borbe protiv neprijatelja - pokrenuli su mase naroda na ustaničke akcije. To je dovelo do masovnog učešća stanovništva u akcijama partizanskih grupa, kao na primjer u akciji oslobođenja talaca iz zatvora u Vel. Palančištu kod Prijedora, napadima na neprijateljske posade u Svodnoj, likvidaciji žandarmerijskih stanica u srezu bosanska Dubica, kao i do nezadrživog juriša ozlojeđenog naroda na bosansku Kostajnicu i Dobrljin, koji se završio zauzimanjem tih mjesta. Istovremeno je na više mjesta onеспособljena željeznička pruga Banja Luka-Sunja, porušeni su mostovi i prekopane ceste. Ustanički napad na Lješljane, pod rukovodstvom Josipa Šoše Mažara i Milorada Mijatovića, završava se potpunim uspjehom - onеспособljavanjem lješljanskog rudnika za eksploataciju. Sve ove akcije padaju u dane 30. i 31. jula 1941. godine. Tako je izbio ustanak na Kozari.

Ovakav razvoj događaja sam po sebi nametnuo je uspostavljanje fronta na pobunjenoj Kozari, koji je išao od Kozarca do Prijedora, od Prijedora do Bosanskog Novog, zatim oko Dobrljina i Lješljana, pa oko Bosanske Kostajnice sve do Bosanske Dubice. Tako je stvorena i slobodna teritorija. Na taj način su ustankom bili obuhvaćeni bivši srezovi: Prijedor, bosanska Dubica i bosanski novi. Prvi dani ustanka su protekli u oštroj borbi između ustanika predvođenih komunistima i neprijateljskih formacija iz garnizona Bosanske Dubice, bosanske Kostajnice, Dobrljina, Lješljana, Blagaja,

Svodne, Prijedora i Kozarca. Ustanci su bili mahom naoružani roguljama, sjekirama i po kojem lovačkom puškom, poštoijem ili karabinom.

Ne bez obzira na situaciju nametnutu vođenjem frontalnih borbi, rukovodstvo ustanka se staralo da se borbena naoružana jezgra ne rasplinu u ustaničkoj masi, i radi na učvršćenju i jačanju vojnih formacija. Stoga se već u prvim danima avgusta pristupa formiranju odreda kao posebnih vojnih jedinica. (Prijedorski, Lješljanski, Dubički, Dobrljinski i Baljski). Bilo je veoma značajno to da se borački sastav ovih odreda nije mijenjao. To je doprinijelo očuvanju oružanih snaga i poslije razbijanja fronta u prvoj neprijateljskoj ofanzivi na Kozari.

U periodu od 30. i 31. jula do polovine avgusta 1941. godine formirani odredi na Kozari su se prilično ojačali i naoružali otetim oružjem od neprijatelja, uglavnom vojničkim puškama, dok automatskog oružja skoro nije ni bilo.

Već u prvim danima ustanka, u oslobođenim selima, došlo je do biranja i formiranja organa narodne vlasti koji sprovode organizovan rad u pozadini (prikupljanje hrane i odjeće za borce i rješavanje problema koje je ustanak nanetnuo - zbrinjavanje porodica izbjeglih sa područja koja su bila pod kontrolom neprijatelja, zatim porodica poginulih boraca itd.).

Petnaest dana poslije početka oružanih borbi u Knežici je, 15. avgusta 1941. godine, održano prvo partijsko savjetovanje kojem su prisustvovali organizatori ustanka i rukovodioci odreda - Mladen Stojanović, Josip Ražar-Soš, Bosko Siljegović, Miloš Siljegović, Slobodan Marjanović, Mićo Surlan, Zarko Zgonjanić, Dušan Misirača, i dr. Savjetovanjem je rukovodio Osman Karabegović, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku Krajinu.

Na savjetovanju je izvršena analiza međunarodne situacije nastale napadom fašističke Njemačke na Sovjetski Savez. Podnesen je izvještaj o rezultatima borbi koje su ustanici vodili, o stanju u odredima, o naoružanju i problemima na pojedinim terenima. Na Kozari je tada bilo oko 150 naoružanih boraca sa 150 pušaka i jednim puškomitroljezom. Tom prilikom je odlučeno da se iz svakog postojećeg odreda ^{odvoji} 10 - 15 najboljih boraca koji bi ušli u sastav pokretnog Kozaračkog odreda. Taj pokretni odred djelovao bi ne samo na Kozari, nego i van područja Kozare. Isto tako formiran je jedinstven štab za cijelo područje Kozare na čelu sa Mladenom Stojanovićem i Osmanom Karabegovićem.

Izbijanje ustanka jednovremeno na gotovo cijelom području Bosanske Krajine izazvalo je paniku u redovima neprijatelja. Zbog toga je, tek u drugoj polovini avgusta 1941. godine, uslijedio opšti napad neprijatelja na ustanike i ustanička uporišta u Bosanskoj krajini. Ovim napadom rukovodili su njemački generali. U okviru te akcije koncentričan napad neprijatelja na Kozaru počeo je 18. avgusta iz Prijedora, Lješljana, Blagaja, Dobrljina, Kostajnice i Dubice. Neprijatelj je, prodirući kolonama u pojedina sela, palio kuće, gospodarske zgrade, stogove žita i plastove sijena, ubijao stanovništvo bez obzira na uzrast i pol, zavaravajući se da će na taj način uspjeti da uguši ustanak i uništi njegove oružane snage. Odredili su se za sve vrijeme ofanzive, naročito prvih dana borbe i nadiranja neprijatelja na pojedine dijelove fronta, veoma žilavo borili, iako su borci raspolagali veoma ograničenim količinama municije - po 5-10 metaka na pušku.

Štaviše, u toku ofanzivnih operacija neprijatelja, Lješljanski i Dobrljinski odred su, 23. avgusta 1941. godine u 17 časova, porušili željeznički most na rijeci Strišni na pruzi između

Dobrljina i Bosanskog Novog, usljed čega je na tom dijelu pruge željeznički saobraćaj bio obustavljen punih pet dana.

Jedan od najvažnijih zadataka koji je stajao pred rukovodstvom naših odreda u toku neprijateljske ofanzive bio je očuvati živu oružanu silu ustanka. U tome je rukovodstvo ustanka u potpunosti uspjelo.

Neprijateljska ofanziva je razbila front koji su odredi zajedno sa pobunjenim narodom držali oko 15-20 dana. Međutim, s gledišta daljeg razvoja ustanka, razbijanje fronta i napuštanje ovakvog načina borbe, ne samo da nije predstavljalo poraz ustanka nego se u datim okolnostima pozitivno odrazilo i na konsolidaciju ustanka na Kozari.

Desetog septembra 1941. godine, pod rukovodstvom Osmana Karabegovića i Vladena Stojanovića, održano je u planini Kozari na Lisini vojno-političko savjetovanje, kojem su prisustvovali predstavnici svih odreda sa Kozare. Savjetovanju su takođe prisustvovali tek pristigli španski borci Obren Stišović-Obrad i Anton Glaviček. Ubrzo poslije njih dvojice na Kozaru je stigao i treći španski borac Hatko Vujović-Coče. Na savjetovanju je analizirana novonastala situacija poslije neprijateljske ofanzive i donesen zaključak da se formira jedan jedinstven odred. Trebalo je dakle sprovesti u djelo odluku sa savjetovanja u Knežici od 15. avgusta 1941. godine. Od dotadašnjih pet odreda formirane su tri čete jedinstvenog Kozarskog odreda, koji će nešto docnije dobiti naziv II Krajiški NOP~~ov~~ odred.

Prva četa - prijedorska, formirana od ~~Đubičkog~~ ~~odreda~~ ~~75~~
~~vojničkih~~ ~~pušaka~~ ~~xxxx~~ ~~in~~ ~~gerom~~ ~~xx~~ ~~ka~~ ~~xx~~ ~~Vitičkova~~ Lješljanskog,
Dobrljinskog i dijelova Prijedorskog odreda (82 vojničke puške).

sa logorom na kosi Mednjaku na Kozari i pravcem djelovanja prema Prijedoru i Kozarcu. Njen prvi komandir bio je Milorad Mijatović, a politkomesar Mićo Šurlan.

Drua četa - dubička, formirana od Dubičkog odreda (75 vojničkih pušaka), s logorom na kosi Vitlovska, na Kozari i pravcem djelovanja prema Bos. Dubici i Gradiškoj. Za komandira čete postavljen je Miloš Šiljegović, a za politkomesara Nikola Luke-tić.

Treća četa - novsko-lješljanska ili karanska, formirana od dijelova Prijedorskog, Baljskog i Dobrljinskog odreda (60 vojničkih pušaka i 1 puškomitraljez), s logorom na Karanu i pravcem djelovanja prema Bosanskom Novom, Dobrljinu i Bosanskoj Kostajnici, tj. željezničkoj pruzi Prijedor-Volinja. Četom je komandovao Ivica Marušić-Ratko, a za politkomesara bio je po-stavljen Obren Stišović-Obrad.

Istovremeno se štab odreda preko svojih kurira, među kojima su se hrabrošću i spretnošću isticali Marko Bućma, Vladimir-Braco Nemet, Duško Brković, Gojko Šiljegović, Gojko Kusanjić, Milovan Gončin i drugi, povezuje sa susjednim odredima - I Krajiškim u Podgrmeću, III (kasnije IV) Krajiškim u centralnoj Bosni, Banijskim u Šamarici, Psunjskim u Slavoniji itd. Ove veze su i kasnije stalno održavane, a korištene su za izmjenu informacija o borbama, ratnih iskustava, pa i za uzajamnu po-moć u oružju i materijalu.

Isto tako štab odreda je, a docnije i Okružni komitet, uspo-stavio i održavao veze sa svojim partijskim organizacijama u okupiranim gradovima oko Kozare.

U logoru Štaba odreda i logorima četa svakodnevno se držala politička nastava i izvodila vojna obuka. Istovremeno se odvijala najživlja politička aktivnost u pozadini, među stanovništvom. Skoro svakodnevno su održavane političke konferencije i zborovi po selima i zaseocima. Nisu zanemareni ni drugi oblici agitaciono-propagandnog rada (umnožavanje i rasturanje letaka, radio-vijesti i tome sl.) U četama, kao i ranije u svim odredima, postojala je partijska organizacija, koja je bila glavni nosilac cjelokupne aktivnosti. Komunisti su svojim radom, a u prvom redu ličnim primjerom, uspjeli ostvariti potpuni uticaj, kako na jedinice odreda, tako i na pozadinu.

Formiranjem četa i određivanjem njihovih rejonu djelovanja, snage Kozarskog odreda su se potpuno organizaciono sredile i učvrstile. To je bilo utoliko lakše postići što u odredima, koji su pretvoreni u čete, nije bilo smjenjivanja boraca, nego su svi, koji su se prihvatili puške od prvih dana, ostali stalno u sastavu određenog odreda, odnosno čete. To je mnogo doprinijelo organizacionoj čvrstini naših jedinica, borbenosti i razvijanju političke svijesti kod boraca.

Povlačenjem odreda u Kozaru i Pastirevo (Karan) i formiranjem četa prestaje da postoji front, ali slobodna teritorija ostala je i dalje. Čete odreda postaju pokretne, iako imaju svoje stalne ~~maršne~~ logore. U takvoj situaciji čete su najozbiljnije shvatile svoje obaveze u pogledu zaštite slobodne teritorije, tj. stanovništva u oslobođenim selima.

Uz pomoć seljaka - danonoćnih dobrovoljnih izviđača, koji bi najhitnije izvještavali o svakom pokretu neprijatelja, i

isturenim patrolama naše čete su kontrolisale oslobođenu teritoriju. Kad god je bilo potrebno stupale su u neposrednu borbu radi zaštite svoje teritorije od upada neprijatelja.

Neposredno poslije savjetovanja na Lisini sve tri čete počinju sa partizanskim akcijama. Redaju se napadi na žandarmerijske stanice, na manje neprijateljske posade, rušenje mostova na pruzi i na putevima, uništenje pilane u Kozarcu. Istovremeno se razvija najšira inicijativa u izvršavanju borbenih zadataka po desetinama, vodovima i četama, pa i pojedinačno.

Stalnom borbenom aktivnošću čete su svakodnevno rasle i jačale. Mladići, najvećim dijelom oni koji su služili vojsku, u velikom broju su se dobrovoljno javljali u čete. Poneki su od njih sobom donosili i oružje, koje su po kapitulaciji jugoslovenske vojske uspjeli skloniti. Takvi mljaci nisu nailazili na zapreke pri stupanju u partizanske jedinice, ali su morali prihvatiti uslove - nesebična borba protiv neprijatelja, uz poštovanje vojne discipline i usvajanje politike bratstva i jedinstva. Na ovo ih je obavezala i naša partizanska zakletva, koju su novoprimitljeni borci uvijek polagali na svečan i dostojanstven način, kao i prvi ratnici na Kozari.

Noću između 8. i 9. oktobra 1941. godine, izvršen je napad na željezničku stanicu Svodna. U ovoj akciji učestvovale su III i I četa. Zaplijenjeni su jedan teški mitraljez, tri puškomitraljeza, više pušaka i druge ratne opreme. Naročito se istakao Mikan Marjanović, koji je u toj akciji ubio šest neprijateljskih vojnika i oteo puškomitraljez.

Poslije akcije u Svodnoj, dolazi do formiranja četvrte Baljske čete iz sastava treće čete, sa pravcem djelovanja prema

Bosanskoj Kostajnici i željezničkoj pruzi Dobričin-Volinja. Komandir čete bio je Ranko Šipka, a politički komesar Joco Marjanović.

Iz dijelova prve i druge čete i zaštitnice Štaba odreda formirana je V četa sa pravcem djelovanja prema Podgradcima i Bosanskoj Gradišci, kao i prema pograničnom terenu prijedorskog i banjalučkog sresa (rejon Lamovita-Bistrica-Omarska-Marička i Piskavica). Za komandira čete bio je postavljen Milorad Mijatović, koga je u prvoj četi zamijenio Veljko Stojaković, a za politkomesara Milan Vrhovac. Na taj način oružanom borbom su obuhvaćeni i ostali dijelovi Kozarskog područja, koji nisu bili zahvaćeni julskim ustankom, bivši gradiški srez i pogranični rejon između srezova Prijedora i Banja Luke). Ubrzo iza toga iz sastava Druge čete formirana je Šesta četa odreda, sa logorom u Moštanici. Za komandira čete postavljen je Mirko Pekić, a za političkog komesara Pero Čurguz.

Organizovanje narodnooslobodilačkih odbora, formiranje novih i proširenje postojećih partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a, seoskih straža i pozadinskih četa na terenu Kozare vršilo se uporedo sa organizacionim učvršćenjem oružanih snaga.

Ovako uspješan razvoj narodnooslobodilačke borbe na Kozari bio je, bez sumnje, rezultat upornog rada i nesebičnog zalaganja cjelokupnog partijskog aktiva koji se, pod rukovodstvom drugu Osmana Karabegovića, pokazao sposobnim, ne samo da usvoji liniju Partije, nego i da je stvaralački sprovede i primijeni. Komunisti su se već od samog početka oružane borbe snažno i odlučno oduprli navali stihije u svim njenim vidovima. Oni su već u začetku spriječili pljačku, samovolju i nasilje svake vrste,

a naročitu budnost i strogost ispoljili su prema nosiocima šovinističkog osvetoljublja. Boravak druga Karabegovića na Kozari (od jula do oktobra 1941. godine), vremenski je bio kratak, ali je njegova uloga u organizovanju i rukovođenju ustankom bila veoma značajna.

U toku prvih mjeseci narodnooslobodilačke borbe, Kozarski odred, po broju boraca, nije predstavljao neku jaču snagu. To je bio jedan od manjih partizanskih odreda, ne samo u Bosanskoj Krajini, nego i u cijeloj Bosni i Hercegovini. Ali je on postepeno vojnički i politički jačao i ravnomjerno se razvijao, stalno produbljujući svoje veze sa narodom.

Neprekidna i veoma živa borbena aktivnost kozarskih partizana, ne samo da je nanosila neposredne udarce ustaškoj državi (oštećenjem i onesposobljavanjem pruga, puteva, uništenjem uporišta ustaške vlasti i sl.), nego se, slivena s opštenarodnim borbenim pokretom širom zemlje, pretvorila u prijetnju i za sam opstanak tzv. NDH, bez obzira na svu pomoć i potporu koju su ustašama pružali njihovi njemački gospodari. Zbog toga su ustaške glavešine, kad god im se za to pružila mogućnost, preduzimali šire, zamašnije akcije protiv pojedinih ustaničkih područja. Tako su polovinom oktobra 1941. godine, ponovo organizovali ofanzivu na oslobođenu teritoriju Kozare. Prvog dana ofanzive, 18. oktobra 1941. godine, Treća četa je vodila borbu u predjelu Karana na brdu Križ. Prva četa vodila je borbu isti dan na Mednjaku. Iako su snage neprijatelja (u odnosu na snage odreda) bile veoma jake, jedinece odreda su se i ovog puta dobro snašle. Sve naše čete su se povukle u rejon Širokog Brijega i Lisine, gdje se nalazio logor štaba odreda. Ova koncentracija četa u Kozari is-

korišćena je na najefikasniji način. Štab odreda je imao od ranije pripremljen plan napada na neprijateljsku posadu i pilanu u Gornjim Podgradcima. Dvadeset trećeg oktobra 1941. godine, tačno u podne, svih pet četa napale su neprijateljsku posadu u Podgradcima. Uništena je pilana, a veći broj neprijateljskih vojnika je ubijen i zarobljen. Tom prilikom odred je zaplijenio veće količine oružja, municije i drugog materijala (pored ostalog znatne količine prehrambenih artikala). Spaljene su velike količine razne građe, a uništenjem pilane onemogućena je eksploatacija šuma na Kozari sve do kraja rata. Neprijatelj je procijenio štetu nanесenu akcijom na Podgradce na 100 miliona ondašnjih dinara.

Samo mjesec dana poslije ove uspješne akcije, 24. novembra 1941. godine, Kozara je doživjela treću i još snažniju neprijateljsku ofanzivu. U toj ofanzivi, "čišćenju" Kozare, iako su se pojedine čete nalazile u veoma teškoj situaciji (Prva četa je, na primjer, bila potpuno opkoljena na kosi Vitlovska), sve jedinice odreda, uključujući i štab, u čijoj su neposrednoj blizini bili zalogorovali Nijemci, uspjeli su da se izvuku iz obruča. Neprijatelj je ponovo doživio potpuni neuspjeh. Svoj bijes iskaliо je i ovoga puta na nedužnom stanovništvu pojedinih sela (u Miloševu Brdu, Koturovima, Moštanici, Omarskoj, Lamovitoj itd).

Ocijenivši veliki taktički značaj Mrakovice, ljetovališta usred Kozare, neprijatelj je odlučio da je zaposjedne i uspostavi posadu u jačini jednog bataljona. Tako je Kozarskom odredu pružio novu mogućnost za još jednu značajnu akciju - još jednu njegovu pobjedu. Neprijateljska posada je imala zadatak da stalnim patroliranjem i zasjedama u samoj planini razbije snage od-

reda, a zatim da uništi partizane na Kozari. Međutim, komandant odreda Mladen Stojanović odmah je pristupio izradi plana napada na Mrakovicu sa ciljem da se neprijateljska posada likvidira i neprijatelj protera sa Kozare. Petog decembra 1941. godine u 5,30 časova ujutru, pošto su predhodno skoncentrisane skoro sve snage odreda u blizini Mrakovice (I, II, IV, V i VI četa) i pošto je postavljeno obezbeđenje prema Kozaru, odakle je neprijatelj mogao pokušati prodor prema Mrakovici, izvršen je snažan i dobro pripremljen napad na opkoljeno neprijateljsko uporište. U 9,30 časova neprijateljska posada bila je savladana. Tom prilikom je zarobljeno preko 100 neprijateljskih vojnika, izvjestan broj se uspio izvući, dok su ostali izginuli u borbi. Velike količine oružja, municije i razne opreme pale su u ruke naših boraca, - 6 teških mitraljeza, 4 teška bacača mina, 12 puškomitraljeza, 155 pušaka itd.*

U borbi na Mrakovici pet naših drugova je poginulo, a šest ranjeno. Tom prilikom poginuo je i Dragoja Miljatović-Svarc, član Okružnog komiteta KPJ za Kozaru, koji je u toj akciji predvodio Drugu četu u odsustvu oboljelog komandira Miloša Siljegovića.

*Ovo su zvanični podaci uzeti iz sačuvanih izveštaja Staba II KNOP odreda, ali oni ne pokazuju stvarno stanje - količine zaplijenjenog oružja i municije bile su veće nego što je ovdje izneto. Zbog opšte bojazni od "nepovoljne" raspodjele zaplijenjenog oružja i municije često je "zatajivan" dio zaplijenjenih pušaka, kojima su još u toku borbe naoružavani pripadnici tzv. rezervnih četa, koje su veoma često pratile naoružane jedinice u njihovim akcijama.

Mnogi partizani su se istakli izvanrednom hrabrošću i junatštvom, a posebno je istican primjer Mladena Stanića, koji je upaljene, šišteće bombe, bačene na partizane, hvatao i hitao ih nazad u neprijateljske redove. Pored njega, pismenom naredbom Štaba odreda bili su pohvaljeni još i borci Mladen Graonić, Đuro Vučenović, Slavko Banović, Milan Đukanović, Uroš Bakić, Rade Ra-uš, Miloje Bokan, Dragutin Gurguz, Mihajlo Vučićević, Tomo Spas-nović, Jovo Bijelić i Ljuban Aćimović.

Bila je to najznačajnija aksija Kozarskog odreda od njegova osnivanja i najveća njegova pobjeda od početka oružane borbe do tada. Pobjednička radost partizana pretvorila se u opšte, odušev-ljeno slavlje naroda širom Kozare. Poslije pobjede na Mrakovici, odred je mnogostruko i veoma brzo jačao i postao stalna prijetnja za neprijatelja u okolnim garnizonima i duž komunikacija.

Neposredno iza toga izvedeno je još nekoliko akcija. Noću između 7. i 8. decembra 1941. godine III četa (karanska) izvrši-la je napad na neprijateljsku posadu, koja je obezbeđivala žičaru za transport uglja Lješljani-Dobrljin. Pošto je otpor po-sade skršen, žičara je potpuno uništena. U toj akciji je poginuo istaknuti borac karanske čete vojnik Jovo Brdar, bivši lješ-ljanski rudar. Petog i šestog decembra 1941. godine izvršen je na-pad na neprijateljsku posadu u selu Turjaku (bivši gradiški srez), kojom prilikom je zaplijenjeno 150 pušaka, 6 puškomitraljeza i 2 teška mitraljeza, a između 17. i 18. decembra 1941. godine u akciji na posadu u školi Ometaljka, selo Gornje Vodičevo, na suprotnom kraju Kozare, zaplijenjeno je 40 pušaka i 7 puško mi-traljeza.

Sve ove i niz drugih manjih, isto tako uspješno izvedenih

akcija kozarskih partizana, došle su nesumnjivo kao rezultat poslovične hrabrosti i junaštva boraca Kozarskog odreda, ali u istoj mjeri i jedne pravilne i dosljedne politike rukovodstva ustanka na Kozari - Okružnog komiteta KPJ i Staba odreda. Političko djelovanje nije se ograničavalo samo na vojne jedinice odreda, na slobodnu teritoriju na Kozari, već je smišljeno proširivano prema i prema neoslobođenoj teritoriji, prema stanovništvu neobuhvaćenom ustankom, pa čak i prema neprijateljskim vojnim formacijama. Takva djelatnost urodila je mnogostrukim plodom. Činjenica je da ustaše nikakvim sredstvima, ni huškačkom kampanjom laži, ni šovinističkom hajkom, niti zastrašivanjem i prijetnjama nisu uspjeli da mobilišu mase muslimanskog i hrvatskog stanovništva sa područja Kozare u borbu protiv ustanka.

Upornim političkim djelovanjem među domobranima (odašiljanjem u njihove posade letaka, radio-vijesti itd.), a naročito pravilnim odnosom prema domobranima koji su se u borbi predavali* -poslije

* Prema zvaničnom saopštenju Staba odreda, objavljenom u prvom broju biltena "Partizan iz Kozare" od 1.1 1942.g., od 8.oktobra do 17.decembra 1942.god. jedinice Kozarskog odreda zarobile su 430 domobrana i podoficira, 6 oficira, 23 žandarma i 1 vojnog lekara. Osim trojice oficira i jednog podoficira koji su privremeno bili zadržani radi razmjene sa našim uhapšenim drugovima, svi ostali su pušteni kućama.

kraćeg objašnjenja o ciljevima narodnooslobodilačke borbe uvijek su bili otpuštani kućama - na širem području Kozare bila je postignuta potpuna izolacija ustaša i njihovih formacija, dok su domobranske jedinice postale neka vrsta partizanskog arsenala oružja i opreme. Već krajem 1941. godine pojedinci iz redova domobrana počeli su se priključivati našim jedinicama kao aktivni borci narodnooslobodilačke vojske, a 5. februara 1942. godine organizovano se predala čitava jedna domobranska posada iz Švođne na čelu sa poručnikom Slavkom Objadinom.

U drugoj polovini decembra na Kozaru su došli drugovi Đuro Pucar-Stari i Osman Karabegović. Dvadeset prvog decembra 1941. godine, na vojno-političkom savjetovanju, održanom u Štabu odreda, kojim je rukovodio drug Pucar, od naraslih snaga odreda formirana su tri bataljona - Prvi na Karanu, čije su jezgro sačinjavale bivše III i IV četa odreda, sa Ivicom Marušićem-Ratkom kao komandantom i Žarkom Zgonjaninom kao političkim komesarom bataljona; Drugi na Vitlovskoj u koji su ušle I, II i VI četa odreda; komandant ovog bataljona bio je Miloš Šiljegović, a politički komesar Dušan Misirača, i Treći bataljon na Brusovcu (istočni obronci Kozare), čije je jezgro sačinjavala V četa odreda. Komandant bataljona bio je Milorad Mijatović, a politički komesar Milan Vrhovac. Štab odreda tada su sačinjavali Mladen Stojanović, komandant, Obren Stišović-Obrad - politički komesar, Josip-Šoša Nažar - zamjenik komandanta i Ratko Vujović-Čoče - zamjenik političkomesara. Svaki bataljon je imao po tri čete. Odred je dakle tada brojao devet četa, ne računajući dvije čete u rejonu Banja Luka-Prnjavor (Grni Vrh i Careva Gora), koje su upravo tih dana bile sastavljene pod komandom III Krajiškog NOP odreda, pošto je s Kozare bilo teško rukovoditi tim četama.

U izveštaju podnesenom na savjetovanju konstatovano je da II Krajiški NOP odred raspolaže naoružanjem od 845 pušaka, 30 puško-mitraljeza, 9 teških mitraljeza i 4 teška bacača mina. Oružje je bilo ravnomjerno raspoređeno po četama. Dakle, krajem 1941. godine, nekoliko mjeseci od početka ustanka, odred je predstavljao snažnu vojnu formaciju od blizu 1.000 dobro naoružanih ljudi, odanih ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

Odmah poslije ovog savjetovanja, odlukom partijskog rukovodstva, Mladen Stojanović napušta Kozaru i II Krajiški NOP odred, te zajedno sa drugovima Pucarom i Karabegovićem odlazi na područje I Krajiškog NOP odreda (Podgrmeč i rejon Drvar-Petrovac). Za vrijeme boravka na terenu I Krajiškog odreda Mladen Stojanović je obišao većinu četa tog odreda u kojima je održao vojno-politička savjetovanja. Osim toga govorio je na većem broju narodnih zbora. S obzirom na njegovu veliku popularnost i ugled koji je uživao u narodu, kao narodni ljekar, a još više kao proslavljeni komandant Kozare, samo prisustvo Mladena Stojanovića na terenu I KNOP odreda, a pogotovo njegovo neumorno političko djelovanje unosilo je hrabrenje i učvršćenje boraca i stanovništva toga kraja u narodnooslobodilačku borbu i njene ciljeve. Mladen se na području Podgrmeča i Drvara zadržao oko dva mjeseca, sve do oblasne partijske konferencije održane 21. do 23. februara 1942. godine u Skender Vakufu, kada je postavljen za načelnika Operativnog štaba za Bosansku Krajinu. Međutim, usljed rastuće opasnosti od četničke izdaje u rejonu centralne Bosne, gde je djelovao IV KNOP odred neposredno poslije skendervakufske konferencije Mladem polazi u obilazak toga terena, da bi svojim ugledom i neospornim autoritetom potpomogao našu akciju protiv izdajničke politike četničkog vođstva. I ovaj zadatak je prihvatio sa najvećim od-

ševljenjem. Svrhani kakva opasnost za njih predstavljaju istinite

ševljenjem. Svjesni kakvu opasnost za njih predstavljaju istinite riječi Mladena Stojanovića o njihovoj izdajničkoj radbi, četnički izrodi su riješili da se s njim obračunaju. Prvog aprila 1942. godine oni su izvršili mučki napad na partizansku bolnicu u Jošavei u kojoj se Mladen liječio od rana zadobijenih u borbi s četnicima. Tom prilikom njemu i izvjesnom broju ranjenih partizana četnički koljači koljači su na najgnusniji način oduzeli živote.

Borci Kozarskog odreda kao i komandni kadar veoma su voljeli Mladena. On se znao približiti svakom borcu, ali od svakog je tražio ispunjavanje njegovih zadatka i dužnosti. Stalno je podstrekavao čete i borce na akcije koje su podizale borbeni moral i kod boraca i kod naroda. Obilazio je čete, držao savjetovanja sa komandama četa i razgovarao sa borcima. Narodito je uporno i odlučno tumačio ideju bratstva i jedinstva i raskrinkavao ustaško-četničke izdajnike. Mladenove jednostavne riječi, prožete toplinom i nadahnute vjerom u našu pravednu stvar, duboko su se usijecale u svijest boraca i naroda Kozare. Zato je vijest o njegovoj smrti bolno odjeknula na Kozari. I svojom smrću Mladen je služio stvari svoga naroda i svoje Partije, čiji je vjeran i odan član bio još iz predratnih godina. Njegova smrt od izdajničke četničke ruke bila je drastičan dokaz odvratne četničke izdaje, što je narod Kozare i njegove borce samo još čvršće vezalo za narodnooslobodilačku borbu i njene ideale - za koje je Mladen položio svoj dragocjeni i plemeniti život. U znak zahvalnosti za njegova pregnuća i zasluge ubrzo poslije njegove pogibije odlučeno je da se Kozarski odred nazove imenom svoga proslavljenog komandanta. Sedmog avgusta 1942. godine Mladen je kao prvi Kozarčanin, za velike zasluge i osvjedočeno junaštvo proglašen za

narodnog heroja Jugoslavije.

Ukoliko su snage odreda više jačale, utoliko je i aktivnost njegovih jedinica sve više rasla i granala se. Samo u toku januara 1942. godine jedinice II KNOP odreda izvršile su 62 akcije i tako znatno ojačale svoje redove i naoružanje. Najbolje značajna i po heroizmu izuzetna bila je akcija na oklopni voz grupe boraca I bataljona II Krajiškog NOP odreda predvođenih svojim komandantom Ivicom Marušićem-Ratkom. Prema detaljno razrađenom planu trebalo je na prevaru zauzeti oklopni voz i sa ostalim snagama I bataljona II KNOP odreda likvidirati neprijateljske posade od Dragotinje do Volinja, uključujući i rušenje željezničkog mosta na Uni, a zajedno s njim i samog voza. Pošto je po zauzeću željezničke stanice Dragotinja (5. januara 1942.godine), predstavivši se kao domobranski oficir, telefonom pozvao oklopni voz iz Prijedora "u pomoć", Ratko Marušić ga je sačekao sa 15 boraca. Sve se odvijalo po planu do trenutka kada je jedan naš drug trebalo da uskoči u lokomotivu i da umjesto skinutog mašinoveđe preuzme upravljanje vozom. Ložač je iskoristio trenutak neodlučnosti i zabune i naglo krenuo u pravcu Prijedora. Usljed toga ni grupa nije uspjela da uđe u voz u punom sastavu, ušlo je svega 8 partizana sa komandantom Ratkom. U istom času u vozu se razvila borba između naših boraca i posade voza. Likvidiravši, odnosno razoružavši posadu od 20 vojnika (3 su poginula i 2 ranjena) i izbacivši tijelo poginulog borca Milana Arnetića i zaplijenjeno oružje, borci su poiskakali iz oklopljenog voza, skoro pred samim Prijedorom i sa svojim komandantom vratili se u štab bataljona.

Ali ako u cijelosti nije uspio plan s oklopnim vozom, uspjele

su mnogobrojne akcije kozarskih partizana na željezničkoj pruzi Banja Luka- Prijedor-Sunja. Napadi na prugu, potpomognuti učesćem desetine pozadinskih četa (radi razaranja kolosjeka) naročito su učestali u toku januara i februara 1942. godine. Kao rezultat te aktivnosti pruga je bila temeljito uništena (na pojedinim dionicama u dužini i od po desetak kilometara, kao na relaciji Ivanjska-Prijedor-Bosanski Novi i dalje prema Dobrljinu).

Narastanje odreda i dalje se nastavilo, a uporedo s tim formiraju se nove jedinice. Prvi bataljon formira svoju četvrtu četu sa logorom u selu Kadomirovac (na lijevoj strani rijeke Sane - na području između Bosanskog Novog i Ljubije). U isto vrijeme II bataljon formira četvrtu četu u rejonu Orahova-Jablanica (prostor između dubičkog i gradiškog sreza), a u selu Miljakovcima (južno od Prijedora, prema Sanskom Mostu) petu četu. Naoružanje odreda se, u razmaku od dva mjeseca (od kraja decembra 1941. do kraja februara 1942. godine) gotovo udvostručilo, što se najbolje vidi iz izveštaja Operativnog štaba za Bosansku Krajinu upućenog Glavnom štabu NOPO i DVJ za BiH, od 5. marta 1942. godine, u kojem su navedeni ovi podaci:

"II Krajinski NOP odred ima 1600 pušaka, 50 puškomitraljeza, 11 teških mitraljeza itd." Tim povodom u izveštaju se doslovno kaže: "II KNOP odred (Kozarski) po teritoriji je najmanji, ali vojnički najaktivniji i politički najzdraviji...iako je izolovan i izložen jačim koncentričnim napadima neprijatelja".

Krajem januara 1942. godine dolazi direktiva za formiranje proletherske čete koja ulazi u sastav I Proletherskog bataljona Bosanske Krajine. U prolethersku četu borci su se javljali dobrovoljno. Štab odreda formirao je četu od 118 prvoboraca iz

sva tri bataljona. Za komandira je postavljen Simo Ivanović, rudar iz Lješljana, a za političkog komesara Esad Midžić, student iz Prijedora. Odmah po formiranju, četa je upućena u sastav Proleterskog bataljona - u rejon centralne Bosne.

Politički rad na oslobođenoj teritoriji je bio veoma intenzivan. OK KPJ na Kozari razvio je živu skajnu aktivnost. Sekretar OK KPJ Branko Babić-Slovenac i član OK Boško Siljegović neumorno su obilazili sela na oslobođenoj teritoriji i jedinice odreda, radi učvršćenja postojećih i stvaranja novih partijskih ćelija, kako u jedinicama odreda, tako i u pozadini. Organizovani su narodnooslobodilački odbori u svim oslobođenim selima, a u toku januara i februara 1942. godine pristupilo se formiranju opštinskih narodnooslobodilačkih odreda širom cijelog područja Kozare. Naveliko su stvarane organizacije AFZ-a i organizacije SKOJ-a. Okružni komitet SKOJ-a za Kozaru i njegov sekretar Vladimir Namet Braco razvili su intenzivan politički rad među omladinom, naročito na vojno-političkim kursevima.

Treba istaći da ni Kozara nije bila pošteđena četničkih emisara Draže Mihailovića. Ali, svoju razvojničku i bratoubilačku misiju na Kozari nisu mogli sprovesti. Četnička propaganda nije bila moguća ni u jednoj jedinici Kozarskog odreda, a ni među stanovništvom. To je potpuno razumljivo, ako se ima u vidu činjenica da je politička aktivnost komunista na Kozari od samog početka ustanka sprovedena sistematski i intenzivno. Danonoćno je objašnjavana linija Komunističke partije Jugoslavije, ciljevi narodnooslobodilačke borbe, ideja bratstva i jedinstva naših naroda. Ubrzo su i boreci, čak i dojučerašnji polupismeni seljaci, postali tumači linije Partije i ciljeva NOB u narodu.

Oni su sami tražili da se u njihove čete ravnomjerno raspoređuju muslimani i Hrvati, koji su izlazili iz gradova. Naporima partijske organizacije kovalo se bratstvo i jedinstvo na Kozari, zbližavali se borci sa narodom i stvaralo se moralno političko jedinstvo vojske i pozadine koje je iz dana u dan postajalo sve čvršće i koje se kasnije pokazalo kadro da izdrži i najstrašnija iskušenja.

Aktivnošću odreda bili su blokirani grad Prijedor i rudnik željeza Ljubija. Zbog toga je februara 1942. godine otpočela nova neprijateljska ofanziva, u kojoj pretežno učestvuju ~~Nemci~~ Nijemci. Snažne kolone Nijemaca, uz učešće skijaških trupa, sa kojima partizani Kozare dolaze u gerbeni kontakt po prvi put, nadirale su od Dubice ka Prijedoru. Neprijatelj je veoma uspješno zadržavan u rejonu oko Dubice i tek poslije duge i uporne borbe uspio je da se probije cestom Bosanska Dubica-Prijedor. Taj prodor je bio namijenjen izvlačenju njemačkih jedinica iz opsjednutih garnizona u Prijedoru i Ljubiji. Odmah po izvlačenju njemačkih trupa iz Prijedora i Ljubije, odred je ponovo blokirao Prijedor, a cesta Prijedor-Dubica opet je bila u našim rukama. U ovim borbama sa Nijemcima borci I i II bataljona nanijeli su neprijatelju teške gubitke, izvjestan broj njemačkih vojnika bio je zarobljen, a zaplijenjene su znatne količine njemačkog oružja - mitraljeza i mašinki. To su bili prvi veći sukobi snaga odreda sa Nijemcima. U to vrijeme održava se partijska Oblasna konferencija u Skender Vakufu na kojoj učestvuje brojna delegacija komunističara iz Kozarskog odreda. U odsustvu komandanta odreda, njegovog zamjenika, političkog komesara odreda, sekretara OK za Kozaru, političkih komesara bataljona i četa, sekretara sreskih komiteta

KP, odred se uspješno nosio sa njemačkim jedinicama, nanoseći im osjetne gubitke.

Neposredno poslije ove ofanzive neprijatelja, snage odreda su u prvoj polovini marta 1942. godine zauzele neprijateljsko uporište Kozarac povećavši naoružanje odreda za 110 pušaka, 5 puškomitraljeza i 2 teška mitraljeza, zaplijenjena u toj akciji.

U toku prvih mjeseci 1942. godine, odred bilježi dalji stalni uspon svojih snaga. Dvadeset petog marta 1942. godine ponovo je održano vojno političko savjetovanje u Stabu odreda, kojem i ovog puta prisustvuje drug Đuro Pucar-Stari. Ne samo čestim obilascima, koji su svaki put protekli u znaku temeljite analize situacije i određivanja jasnih stavova po svim važnim aktuelnim pitanjima, već i pisanom rječju - direktivama, sugestijama i savjetima, drug Pucar je uistini stalno bdio nad II KNOP odredom, nad njegovim razvojem i rastom. On je u redove komunista i boraca unosio revolucionarni duh, podizao borbeni moral i razvijao svijest o ciljevima revolucije. Svakom svojom riječi Stari je otvarao svijetle perspektive narodnooslobodilačke borbe, nadahnjujući sve kojima se obrađao bezgraničnom vjerom u konačnu pobjedu.

Na savjetovanju je donesena odluka da se formiraju još dva bataljona: Četiri sa pravcem djelovanja prema Manjači gdje je već bio preovladao četnički uticaj (dok se Treći bataljon od tada orijentiše isključivo prema Bosanskoj Gradiški i Lijevču Polju i djelimično prema Bosanskoj Dubici) i udarni bataljon koji će odmah po formiranju krenuti na Manjaču i u centralnu Bosnu - u akciju protiv četnika. U sastav Udarnog bataljona ušle su dvije čete sa ukupno 350 boraca koje su dali I, II i manjim dijelom III bataljon odreda. Oni su bili naoružani sa

300 pušaka i 17 puškomitraljeza, od čega 11 njemačkih "šaraca". Uz bataljon su se za cijelo to vrijeme - sve do pred kraj marta 1942. godine - pored komandanta bataljona Miloša Siljegovića i tadašnjeg komandanta II KNOP odreda Obrada Stišovića, nalazili i njegovim kretanjem i akcijama rukovodili drugovi Đuro Pucar i Osman Karabegović.

U aprilu mjesecu komandant I bataljona Ratko-Ivica Marušić, sa Udarnom četom bataljona prelazi rijeku Unu između Bosanske Kostajnice i Bosanske Dubice i u sadejstvu sa snagama Banijskog odreda ruši željeznički vijadukt između Kostajnice i Volinje. Zadatak je veoma uspješno izvršen, iako je trebalo sa vijadukta odbaciti jaku neprijateljsku stražu, izvršiti osiguranje od Kostajnice i Volinje i ugraditi 500 kg. dinamita za miniranje. I ovom prilikom kao i u mnogim drugim akcijama izvanrednom hrabrošću i snalažljivošću istakao se Mikan Marjanović, koji će već u septembru 1942. godine kao jedan od prvih Kozarčana biti proglašen narodnim herojem. Puna četiri mjeseca bila su potrebna neprijatelju da bi izvršio opravku ovog objekta, jer su ga u tom uporno ometale snage Banijskog odreda i I bataljona II Krajiškog NOP odreda.

Snage odreda i dalje jačaju da bi koncem aprila mjeseca 1942. godine odred brojao oko 3.000 boraca. Samo I bataljon na Karanu brojao je oko 1.000 boraca. Odred je tada raspolagao naoružanjem od preko 2.500 pušaka, 58 puškomitraljeza, 24 teška mitraljeza i 4 teška bacača mina.

U aprilu 1942. godine uslijedio je napad na neprijateljski garnizon u Bosanskoj Dubici, bez nekih većih rezultata, ali su izvučena korisna iskustva, i iza toga se pristupilo pripremama za napad na Prijedor. Nekako u to vrijeme kad je već plan napada bio završen stigla je i direktiva Vrhovnog komandanta NOPO i

DVJ druga Tita, upućena Operativnom štabu za Bosansku Krajinu u kojoj se kaže: "Najviše koristi izvukli biste oslobođenjem Prijedora, povezali biste teren I i II narodnooslobodilačkog narađaz partizanskog odreda, dobili biste dobro uporište za vaš dalji rad, a Nijemcima bi se onemogućilo izvoženje rude." Istina, eksploatacija rudnika Ljubija bila je onemogućena već od januara 1942. godine, kad je pruga Banja Luka-Prijedor-Bosanski Novi-Volinja pokidana i onespobijena za saobraćaj, a snage I, II i IV bataljona II Krajiškog NOP odreda stalno je držale pod udarom i onemogućavale opravku i upotrebu. Svaki pokušaj popravke neprijatelj je skupo platio.

U akciji na Prijedor pod komandom Koste Nađa, komandanta Operativnog štaba za Bosansku Krajinu, učestvovala su snage II Krajiškog NOP odreda "Mladen Stojanović" i dijelovi I KNOP odreda. Od I Krajiškog NOP odreda su učestvovala slijedeće jedinice: dvije čete u napadu i tri čete u osiguranju od Ljubovije i drugih uporišta na lijevoj obali Sane. U napadu je učestvovala i Banijska proleterska četa koja se u to vrijeme zatekla u području Kozare na svom putu za Slavoniju. Napad na Prijedor je izvršen po predviđenom planu 15/16. maja 1942. godine i poslije 18 sati borbe bila su likvidirana i posljednja neprijateljska uporišta u gradu. Citav garnizon je bio zarobljen. Zaplijenjeno je 1.200 pušaka, 15 puškomitraljeza i 6 teških mitraljeza, 5 teških bacača mina, 2 topa kalibra 105 mm., preko 100.000 puščanih metaka, znatne količine minobacačke i topoveke municije, jedna radio stanica, kao i velike količine vojne i druge opreme. Sedamnaestog maja oslobođeni su i Ljubija i sva sela oko Prijedora i Ljubije. U ovim borbama hrabrošću i mnogim

junačkim podvizima istakao se veliki broj boraca, među kojima i skojevka Anda Knežević. Gubici odreda u borbi za Prijedor su iznosili 30 mrtvih i 65 ranjenih boraca. Oslobođenjem Prijedora ustanak je dobio još širi zamah. U odred su stupile stotine i stotine novih boraca, U samom gradu razvijen je najživiji politički rad. Oduševljenju naroda i boraca nije bilo kraja.

Napad na utvrđeni neprijateljski garnizon u Prijedoru (jačine 2.000 vojnika), koji su ustaše prozvale "ustaničkim Alkazarom", predstavljao je zamašnu i složenu vojnu operaciju. Izraditi i realizovati detaljan plan operacije, uz učešće nekoliko hiljada boraca, organizovati i sinhronizovati dejstvo svih angažovanih snaga, efikasno iskoristiti raspoloživo naoružanje, obezbjediti stalnu i veoma brzu vezu između Štaba i jedinica (za šta je upotrebljena telefonska poljska linija) - sve to izvesti i s potpunim uspjehom skršiti snažan otpor neprijatelja - doista je predstavljalo podvig dostojan divljenja. Ovome uspjehu u znatnoj mjeri je doprinijela partijska organizacija u gradu. Ona je pribavila i Štabu odreda poslala potpun plan odbrane grada naznačivši tačan raspored utvrđenja, uporišta i vojnih jedinica neprijatelja.

Izuzetno zapaženu ulogu u izradi plana operacija i njegovom izvođenju pri oslobođenju grada odigrao je Josip Mažar-Soša, tadašnji zamenik komandanta II Krajiškog NOP odreda "Mladen Stojanović". Njegov talenat organizatora i vojnog rukovodioca, njegova hrabrost i umješnost u komandovanju došli su do izražaja već od samog početka narodnooslobodilačke borbe, a naročito u borbama tokom velike neprijateljske ofanzive na Kozaru u ljeto 1942. godine. To mu je pribavilo ugled i poštovanje, nepodijeljene simpatije i odanost u redovima kozarskih partizana i u narodu. Tako

je Šoša još za života postao legendarna ličnost na Kozari.

Neposredno po oslobođenju Prijedora odlukom Operativnog štaba za Bosansku Krajinu 21. maja 1942. godine u selu Lamovita kod Prijedora formirana je I Krajiška narodnooslobodilačka partizanska udarna brigada. U sastav I brigade II KNOP odred "Mladen Stojanović" uputio je dva kompletna, veoma dobro naoružana bataljona, četu pratećih oruđa, vod za vezu, zaštitni vod uz Stab brigade, sanitetsku jedinicu i intendaturu. U I krajišku brigadu iz odreda su otišli uglavnom iskusniji borci sa prekaljenim komandnim kadrom, koji su svi zajedno prošli kroz mnoge borbe i okršaje u toku 1941. i 1942. godine. Proslavljeni komandant I bataljona II Krajiškog NOP odreda Ivica Marušić-Matko postavljen je za komandanta I Krajiške brigade.

Sedamnaestog maja spustio se na poljanu Urije kod Prijedora Franjo Kluz u avionu "Potez", kojim je uzleteo sa neprijateljskog aerodroma u Banjoj Luci, a odmah iza njega stigao je i pilot Rudi Čajevac na avionu "Brege". Avioni su sa Urija otpremljeni na aerodrom u selo Međuvođe (Bosanska Dubica), koji je već od ranije bio pripremljen. Avioni su bili u potpuno ispravnom stanju. Već 21. i 22. marta avioni su bombardovali neprijateljske kolone u rejonu Bosanske Dubice i sela Orahove, zatim neprijateljsku posadu u Bosanskom Novom. Dvadeset prvi maj - dan prvih akcija partizanskih aviona decnije je proglašen za Dan jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Četvrtog juna 1942. godine Rudi Čajevac svojim aparatom "Brege" bombardovao je Banja Luku, a istog dana se njegov avion pogođen od neprijateljske artiljerije srušio nedaleko od Banje Luke. Tom prilikom Čajevac je bio ranjen. U takvoj situaciji on je radije odabrao smrt od vlastite ruke,

nego da živ padne u ruke neprijatelja. Njegov pomoćnik Dragutin-
Mišo Jazbec ostao je neozlijeđen, te je s oružjem u ruci stao
uzmicati pred četničkom potjerom. Uspio je izmaći do sela Klačnice
(na Vrbasu) u želji da se dokopa Lijeve Polja i Kozare, ali je
tu konačno bio savladan. Odatle je sproveden najprije u Banja
Luku, a zatim u Zagreb, gdje su ga ustaše poslije svirepih mučenja
umorile. On se u zatvoru junački držao i kao heroj pošao u smrt.
Herojska smrt ove dvojice prvoboraca partizanske avijacije iza-
zvala je duboku žalost u cijeloj Bosanskoj Krajini, a naročito
među partizanima Kozare.

Dvadeset četvrtog maja 1942. godine u borbi sa Francetićevom
ustaškom legijom u selu Sreblje snage II, III i Udarnog bata-
ljona zaplijenile su dva ispravna tenka. Tom prilikom se naro-
čito istakao borac Mile Mećava, koji je, savladavši posadu jednog
tenka, jurnuo na drugi i kad je posada već bila prisiljena na
predaju, poginuo je smrću heroja.

Poslije nekoliko lokalnih beznačajnijih pokušaja da iz prav-
ca Bosanske Dubice i Banje Luke prodre u oslobođeni Prijedor,
10. juna 1942. godine neprijatelj je preuzeo ofanzivu velikih
razmjera na Kozaru. Ova ofanziva bila je temeljito pripremljena.
Neprijatelj je angažovao velike snage od kojih je formirao spe-
cijalnu "Borbenu grupu zapadne Bosne" (Kampfgruppe West Bosnien)
pod komandom njemačkog generala Stala (Stahl). Pored toga, usta-
škim i domobranskim jedinicama koje su većim dijelom završile
specijalnu obuku u Austriji bili su pridodati njemački oficiri.
Jačinu naoružanja ovih jedinica najbolje ilustruje činjenica
da je svaka desetina imala po jedan puškomitraljez, a svaka
"satnija" pored automatskog oružja još i po 12 bacača mina -

10 lakih i 2 teška. U sastavu ove grupe bile su slijedeće neprijateljske jedinice njemačke grupe:

Iz 704 divizije: kompletan 734 pješadijski puk, dva divizionarna 654 artiljerijskog puka (3 bataljona); iz 714 divizije: kompletan 721 pješadijski puk, dva bataljona 741 pješadijskog puka, 1 baterija 661 artiljerijskog divizona; iz 717 divizije: 1 bataljon 737 pješadijskog puka, 3 i 4 bataljon 670 artiljerijskog divizona; iz 718 divizije: 1 bataljon 750 pješadijskog puka. Pridodane jedinice: dvije čete 202 tenkovskog bataljona; 1 oklopni željeznički voz; bataljon (4-5 četa) folksojčera "Princ Eugen" divizije; jedinice za akciju "Windhorst" (Windhorst-mjesto) od lokalnih folksojčera (3-4 čete); 2 čete 659 pionirskog bataljona; 2 čete 521 artiljerijskog puka za vezu; motorizovana kolona za snadbewanje; ustaško-domobranske jedinice: prva domobranska gorska divizija (1, 2, 3 i 5 gorski "zdrug"); banjalučki zdrug (10 pješadijska "pukovnija", prva domobranska jurišna "bojna" "Banja Luka", "bojna" "Kotorišće" i artiljerijski "sklop"; petrinjski "zdrug" i 1 "bitnica", ustaško-domobranska "pukovnija" ("Ante Pavelić"), jedanaesti domobranski pješadijski puk; dijelovi 5 i 12 pješadijske "pukovnije"; četvrta ustaška "bojna", 2-5 "bojni" "Crne legije".

Osim njemačkih, ustaških i domobranskih snaga u operacijama je učestvovalo oko 2.000 četnika pod vođstvom Uroša Drenovca i Vukašina Mrčetića, a u blokadi rijeke Save i pet minotora mađarske riječne flote.

Ukupan broj neprijateljskih snaga angažovanih u operacijama na Kozari iznosio je oko 72.000 vojnika, uključujući i sve okolne garnizone (Banja Luka, Gradiška, Bosanski Novi, Sanski Most itd.)

Osim toga u operacijama je svakodnevno učestvovao znatan broj neprijateljskih aviona.

Ovoj ogromnoj sili neprijatelja od prvog dana ofanzive pa za sve vrijeme njenog trajanja suprostavio se II KNOP odred "Mladen Stojanović", uz aktivnu i jednodušnu pomoć golorukog naroda. Odred je ušao u ofanzivu sa oko 2.800-3.000 boraca, popunivši svoje redove uglavnom omladincima sa vojno-političkih kurseva, koji su zamijenili borce uvrštene u I Krajišku brigadu. Međutim, u borbama na Kozari za vrijeme neprijateljske ofanzive nisu učestvovala sve snage odreda, jer su znatni dijelovi IV bataljona bili odsječeni iznenadnim prodorom neprijatelja od Banje Luke prema Prijedoru prvog dana ofanzive. Tako je od IV bataljona u sastavu odreda na položaju u Kozari ostala samo I četa i po jedan vod II i III čete. S obzirom na takvu situaciju okrnjeni IV bataljon je u toku ofanzive djelimično bio popunjen novim ljudstvom i oružjem zaplijenjenim u borbama na Pogledu i Jelovcu, dok se njegova od Kozare odsječena glavnina pridružila jedinicama I Krajiškog NOP odreda u Podgrmeču. U toku borbe dva kozarska bataljona I Krajiške brigade pristigla su na teren Kozare (Karan) da bi uobručenim snagama odreda neposrednije pružili pomoć. Neke druge akcije naših snaga (I Krajiškog NOP odreda i Krajiške brigade) u rejonu Podgrmeča, koje su u to vrijeme preduzimane, nisu imale nikakvog dejstva na odvajanje neprijateljskih snaga angažovanih u operacijama na Kozari, tako da nijedan neprijateljski vojnik nije bio povučen sa kozarskog područja sve dok je ofanziva trajala. To bi se, uostalom, protivilo osnovnim intencijama neprijateljskog plana da u najkraćem mogućem roku satre i sažge Kozaru. S druge strane, neočekivano

žestoki, herojski otpor kozarskih partizana, protkan mnogim jurišima i protivnapadima u kojima su uz aktivno učešće stotina i stotina nenaoružanih ljudi iz zbjegova (svrstanih u pozadinske čete) razbijeni pukovi, a čitavi bataljoni u jedan mah zarobljeni (kao u silnom jurišu na Gviječa Gaju) prisililo je neprijatelja da ne slabi trupe dovedene na Kozaru, niti da ih prebacuje negdje na dugo mjesto. Staviše, tražena su i dovođena pojačanja.

O žestini borbi, o junaštvu i nepokolebljivom borbenom duhu branilaca Kozare ostala su mnogobrojna svjedočanstva. Takva priznanja nalazimo i u dokumentima neprijatelja, kao što to pokazuje ovaj izvod iz jednog operacijskog izveštaja štaba prve gorske (ustaško-domobranske) divizije od 12. jula 1942. govine: "... Neprijatelj je toliko žilav da su topovi upućeni u streljačku liniju i izravno vatrom tuku u neprijateljske postave. Dijelovi neprijateljskih tjelesa lete po zraku, ali ostaci ne napuštaju postavu..."

Kroz borbe u toku velike neprijateljske ofanzive u junu i julu mjesecu 1942. godine došlo je do punog izražaja jedinstvo naroda i vojske. Narod je svesrdno pomagao vojsku: učešćem pozadinskih četa u mnogim borbama i jurišima; stalnom dobrovoljnom popunom jedinica koje su usljed gubitaka bile prorjeđivane; formiranjem čitavih bolničkih četa od kozarskih djevojaka koje su i u najtežim trenucima sa bojišta izvlačile i prenosile ranjenike; doturanjem hrane na borbene položaje što je takođe bilo djelo omladine itd. Sve je činilo jedinstven front protiv neprijatelja koji je pošao na Kozaru s namjerom da je pregazi i uništi za deset dana, da bi se potom istom žestinom okomio na ostala slobodna područja Bosanske Krajine - u prvom redu na Podgrmeč.

Od prvog časa bilo je jasno da se neprijatelj ustremio ne samo protiv vojnih snaga odreda, nego i protiv civilnog stanovništva, koje se zbog toga i sklanjalo ispred naleta neprijateljskih snaga sve dublje u Kozaru. Tako je nastao zbjeg u Kozari. Sa jednim dijelom pokretne imovine uzbjegovima na Kozari našla su se mnoga njena okolna sela. Oživjeli su njeni proplanci, kose i jarkovi. Po njima su se naselila sela i opštine sa svojim odborima. Jedan od najtežih problema bio je ishrana pozadine i vojske. U prvim danima hrane je bilo dovoljno, ali kada su se istrošile oskudne zalihe koje je sobom donijela svaka porodica, uzbjegovima je zaprijetila glad. U Podgradcima je bilo dosta zaliha žita. Tu su otvorene pekare. Budući da je odred imao šumsku željeznicu, riješen je problem prebacivanja žita i hljeba. Danoćno su podgradački željezničari uprkos naleta neprijateljske avijacije prevlačili hranu i građu za potrebe vojske i naroda. Skoro sve jedinice - štabovi bataljona i komande pojedinih četa kao i sreski komiteti bili su povezani telefonskim linijama sa Štabom odreda, odnosno Okružnim komitetom i Odborom za odbranu Kozare i Knežpolja, što je omogućavalo brzo i efikasno rukovođenje.

Veliku ulogu odigrao je POB -partizanski obavještajni (informacioni) biro Operativnog štaba za Bosansku Krajinu koji se u vrijeme ofanzive sticajem okolnosti našao na Kozari. Na njegovo čelu nalazio se talentovani publicista i novinar Nikola Pavlić. Bilteni i novine ("Kozarski vjesnik") - štampane u štampariji izvučenoj iz Prijedora - koje je POB izdavao o borbama na Kozari, u Krajini i u ostalim krajevima naše zemlje kao i vojnoj situaciji na istočnom i drugim savezničkim frontovima

redovno su stizali u sve naše jedinice, u sela i u zbjegove. Naša propagandna služba brzo i uspješno je reagovala na njemačko-ustašku propagandu koja je služeći se avionima svakodnevno zasiljala Kozaru desetinama hiljada letaka pozivajući na predaju, na odvajanje naroda od boraca i boraca od komunista itd.

Eskadrile aviona iz dana u dan kružile su nad Kozarom bombardujući ne samo partizanske položaje, nego i zbjegove i bolnice. Ranjenim borcima pridruživali su se ranjenici - starci, žene i nejač.

U takvoj situaciji odred je do posljednjih mogućnosti morao voditi računa o narodu sklonjenom iza borbenih linija. I ova činjenica imala je nesumnjivog odraza na karakter i način vođenja odbrambenih operacija odreda, i tu uglavnom leži objašnjenje za iscrpljujući frontalni otpor ovoj izvanredno snažnoj fašističkoj ofanzivi. S druge strane, u toku prvih dana naleta neprijatelja Štab II KNOP odreda "Mladen Stojanović" kao ni susjedni štabovi nije imao jasnu predstavu niti valjane informacije o snazi i krajnjem cilju njemačko-ustaške ofanzive. Računalo se da će se neprijatelj zadovoljiti ponovnim osvajanjem Prijedora i rudnika željeza u Ljubiji kao i zaposjedanjem nekih važnijih komunikacija. Ta pretpostavka takođe je u izvjesnoj mjeri uslo-
vila frontalnu odbranu Kozare.

Prihvatanje frontalne borbe, a pogotovo stvaranje zbjega nametalo je teške probleme. Time je, pored ostalog, bio bitno sužen i onako ograničen manevarski prostor. Sve je to ogromno otežalo i komplikovalo borbene operacije odreda, na koji je nasrnuo do zuba naoružan, brojno najmanje dvadeset puta jači neprijatelj.

Što se tiče zbjega, njegovo nastajanje bilo je gotovo nemoguće izbjeći. Od samog početka trebalo je narod upućivati da gradi podzemna skloništa po šumama i gajevima oko sela, umjesto da traži zaštitu u zbjegu iza leđa vojske. (Istina, jedan manji dio stanovništva, bio je povraćen iz zbjega u svoja sela prilikom mnogobrojnih noćnih juriša i proboja neprijateljskog obruča, ali je to bilo nedovoljno). Ali, ma kakve ocjene danas padale, ostaje istorijska činjenica da je sav borački sastav, i da je doslovno sav narod Kozare, osjećajući smrtnu opasnost koja je svakim danom postajala sve realnija i neposrednija, stajao kao jedan čovjek upravo iza takve odbrane kakva je bila sprovedena, ustajući kao jedan čovjek u odbranu svog opstanka.

Neprijateljske operacije na Kozari i borbe sa odredom trajale su od 10. juna do 18. jula 1942. godine, a od 18. do 30. jula 1942. godine neprijatelj je vršio pretres cjelokupnog područja Kozare. Tri streljačka stroja, jedan za drugim, u talasima pretresli su Kozaru.

Proboj iz obruča od Patrije preko Jelovca (na cesti Prijedor-Dubica) prema Ravnom Gaju i dalje prema Karanu, izvršili su I i Udarni bataljon u noći između 3/4 jula, a dijelovi II, III i IV bataljona probili su se naredne noći (4/5 jula). Uz jedinice odreda probio se i dio stanovništva koje se nalazilo u kozarskom zbjegu. Borbe za razbijanje neprijateljskog obruča u oba proboja bile su veoma teške i odlikovale su se izvanrednom žestinom. Jedinice odreda morale su savladati ne samo žilav otpor neprijateljske pješadije utvrđene u rovovima i potpomognute snažnim dejstvom artiljerije, nego i nalete tenkova koji su krstili cestom. Prilikom prvog proboja uništena su dva tenka, a sledeće noći četa Ljubana Aćimovića i Danila Borkovića spalila

je benzinskim flašama 3 tenka i 4 kamiona. Te iste noći njih dvojica su pali junačkom smrću na samoj cesti. Međutim, znatne snage odreda nisu uspjele da se probiju. Ali, pri tome se mora imati u vidu činjenica da je proboj vršen na relativno širokom frontu radi izvlačenja ranjenika i stanovništva sklonjenog u zbjegovima. Upravo ta zamisao, ta težnja da se učini sve što je pružalo ikakve izgleda za spasavanje ranjenika i naroda nametnula je i takvo rješenje. Ovaj plan nije bio ostvaren u cjelosti, ali se narod na svoje oči uvjerio da je vojska preuzela preduzela sve što je bilo u njenoj moći, a to je sa moralno-političkog staništa bilo ravno uspjehu. Tu i leži objašnjenje činjenici da Kozara ni poslije strašne tragedije nije pokleknula.

Istorija je rijetko zabilježila primjere da se jedan odred od 3.000 boraca borio preko mjesec i po dana sa neprijateljskim snagama koje su imale preko 70.000 vojnika. Odred je u tim borbama pretrpio velike gubitke - palo je 1.700 boraca, uključujući u taj broj i 500 ranjenika. Pored velikog broja neznanih junaka u žestokim, danonoćnim borbama širom Kozare položili su svoje živote i mnogi komandanti i politkomesari jedinica odreda, među kojima je i Nikola Luketić, politkomesar II bataljona, Vladeta Radić, zamjenik komandanta IV bataljona, Danilo Berković, politkomesar čete, Vlado Pekić, komandir čete, Gojko Rukavina, komandir čete, Rajko Pepić, komandir čete, Ljuban Acimović, komandir čete, Vid Gašparac, politkomesar čete, Mile Rajlić, komandant mjesta Prijedor, Dušan Deretić, komandant mjesta Ljubija, Stevo Sovilj, politkomesar čete, Ilija Pralica, politkomesar čete, Adem Kalabić, komandant mjesta Kozarac, Dušan Kos, politkomesar čete, Milan Vukić, komandir čete, Branko Damjanović, komandir

čete, Mirko Arsenić, politkomesar čete, Ostoja Mijatović, komandir čete, Pero Milanković, komandir čete, Tone Atrić, politkomesar čete i drugi.

Isto tako palo je što u borbama što kao žrtve pokolja 200 članova Partije iz terenskih organizacija među kojima i izvjestan broj članova sreskog komiteta KPJ. Osim toga bili su zarobljeni a potom pogubljeni Mira Cikota, sekretar Mjesnog komiteta KPJ Prijedor (obješena u Prijedoru), Atif Topić, politkomesar vojno-političkog omladinskog kursa (strijeljan u Banjoj Luci), Adela Sunarić, član partizanskog obavještajnog (informacionog) biroa Operativnog štaba za Bosansku Krajinu (strijeljana na licu mjesta), kao i ljekari dr Zukanović Ihsan, dr Getruda Stern i veliki broj bolničarki. U ofanzivi je izgubio život i Petar Misimović, predsjednik opštinskog NOO Gornji Podgradci i znatan broj odbornika narodnooslobodilačkih odbora. Poginuo je i Đujko Komnenić, bivši komandant Skendervakufskog bataljona IV KNOP odreda, koji je kao ranjenik došao iz centralne Bosne zajedno sa kozarskim udarnim bataljonom (krajem maja 1942. godine), a Mišo Stupar, politkomesar čete iz istog (IV) odreda bio je zarobljen, a kasnije ubijen u Jasenovcu.

Neprijateljski gubici iznosili su preko 7.000 vojnika - mrtvih, zarobljenih i ranjenih. Izložen velikim gubicima i nailazeći na žilav otpor naših jedinica na svakom koraku neprijatelj nije mogao napredovati po predviđenom planu, niti je uspio ostvariti svoje zamisli i Kozaru pregaziti za 10 dana. Samim tim temeljito su bili poremećeni njegovi planovi usmjereni na ofanzivne operacije ~~protiv~~ protiv naših snaga u drugim gradovima Bosanske Krajine. Drugim riječima, zbog iscrpljujuće

bitke na Kozari neprijatelj nije uspio da tokom ljeta 1942. godine povede bilo kakav značajniji napad na oslobođenu teritoriju u rejonu Podgrmeč-Petrovac-Drvar-Glamoč. Ta je činjenica imala dalekosežan značaj. Zahvaljujući tome što je ta teritorija ostala netaknuta u rukama naših snaga i prema tome pošteđena od neprijateljskog divljanja i pustošenja, ona je mogla da prihvati nastupanje proleterskih brigada predvođenih Vrhovnim štabom i da im u svakom pogledu posluži kao moćna baza. Imajući to u vidu, drug Aleksandar Ranković je, dotičući se tih zbivanja u svom govoru na Krakovici, održanom 4. jula 1957. godine rekao slijedeće:

"Zbog nepredviđeno dugih borbi na Kozari i zbog situacije u Hrvatskoj Nijemci su odustali od produženja ofanzive na Podgrmeč. To je bilo od velikog značaja, jer su upravo u to vrijeme CK KPJ i Vrhovni štab pristupili realizaciji svoga plana o stvaranju novog žarišta ustanka opštejugoslovenskog značaja u Bosanskoj Krajini i dijelu Hrvatske, kako bi se stvorile što povoljnije mogućnosti da se krajem 1942. godine obrazuje narodnooslobodilačka vojska i održi prvo zasjedanje AVNOJ-a. Okupator i kvislinzi zaista nisu zaista mogli odvojiti ni jednu jedinicu sa Kozare da bi spriječili prodor grupe proleterskih brigada iz pravca Crne Gore ka Bosanskoj Krajini, koji je počeo u jeku najžešćih borbi na Kozari, što je pozitivno uticalo na brzinu i uspjehe toga prodora."

Sve jedinice odreda ispoljile su u toj teškoj i neravnoj borbi nadčovječansku izdržljivost, visoki borbeni moral i izvanrednu snalažljivost i spretnost u manevrisanju. O tome svjedoči činjenica da uprkos golemoj premoći neprijatelja, uprkos sistematski sprovedenom čišćenju terena pri kraju ofanzive, uprkos neumornoj propagandnoj aktivnosti - neprijatelj nije doživio da

mu se ijedna ma i najmanja organizovana jedinica preda i položi oružje. Borei su sačuvali samopouzdanje i vjeru u svoje vlastite snage i u časovima najtežih iskušenja, kroz koja je odred prošao. Zato je odred već krajem jula 1942. godine mogao da izvrši reorganizaciju svojih snaga i da nastavi aktivnost bez ikakvih političkih kriza.

Ne ostvarivši svoj osnovni cilj da vojnu silu odreda uništi i likvidira, a riješen da svoj pakleni plan istrebljenja sprovede u djelo, neprijatelj se svom bestijalnošću oborio na goloruko stanovništvo, postupajući na jednako svirep način sa onima koje je zatekao kod kuća kao i sa onima koji su se bili sklonili u kozarske zbjegove. Izvršeni su grozni masakri u selima i na više mjesta u samoj Kozari nad stanovništvom i ranjenicima, a veliki dio naroda uhvaćenog u Kozari bio je sproveden u zloglasne logore u Jasenovcu, Staroj Gradišci, Zemunu i dr.

Sve snage odreda izuzev jedinice koje će ući u sastav II Krajiške NOUP brigade, okupile su se krajem jula 1942. godine u Kozari. Na okupu su se našli I bataljon i dijelovi Udarnog bataljona, - zatim II i III bataljon, kao i dijelovi IV bataljona, sa ukupno 750 boraca i 50 ranjenika i naoružanjem od 650 pušaka i 35 puškomitraljeza. Pri povratku u Kozaru 28. jula 1942. godine jedinece I i Udarnog bataljona morale su se na juriš probiti kroz utvrđene neprijateljske položaje na cesti Prijedor-Bosanska Dubica. Ove jedinice su cijelo vrijeme od 4. jula do dana povratka u Kozaru provele u neprekidnim borbama na Karanu i na terenu s lijeve strane Sane (Miska Glava).

Već početkom avgusta odred se potpuno reorganizovao. Stab odreda je izvršio raspored svojih snaga, tako da su one zaposjele

Kozaru na prostoru između ceste Bosanska Dubica - Knežica- Prijedor i ceste Kozarac- Mrakovica- Gornji Podgradci. Prvi bataljon logorovao je na Mednjaku kontrolišući cestu Prijedor-Knežica. On je održavao vezu sa svojim bivšim terenom na Karanu. Drugi bataljon je imao svoj logor iznad manastira Moštanica, kontrolišući cestu Knežica-Bosanska Dubica, cestu Dubica-Moštanica, kao i cestu Dubica-Orahovica. Treći Bataljon logorovao je u predjelu Bukovice kontrolišući cestu Mrakovica-Pašini Konaci-Moštanica, komunikacije u samoj Kozari planini, put Mrakovica-Gornji Podgradci, kao i cestu Orahova-Bosanska Gradiška. Osim toga ovom bataljonu bilo je stavljeno u zadatak da se poveže sa partijskim organizacijama u Liječju Polju, a preko njih i sa partijskom organizacijom u Banjoj Luci. Ojačana četa Udarnog bataljona i preostali dijelovi IV bataljona logorovali su na Maslin Dajiru sa zadatkom da kontrolišu cestu Prijedor-Kozarac, kao i da se povežu sa našim aktivistima u Prijedoru.

Tek što su se jedinice odreda našle na okupu i samo što su izvršile nov raspored - neprijatelj još vršlja Kozarom - na više mjesta su se sukobile sa njegovim snagama, i već se u izvještaju Staba odreda od 3. avgusta 1942. godine govori o tim borbama, o gubicima Nijemaca i ustaša i o zarobljavanju četnika. Cijav avgust protekao je u napadima na neprijateljske kolone i patrole koje su krstarile po Kozari i Potkozarju.

U isto vrijeme se pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPJ sređuju i s puno poleta nastavljaju svoju aktivnost i sve druge organizovane snage ustanka - partijske i omladinske organizacije narodnooslobodilački odbori kao i organizacije APŽ-a. Narodnooslobodilački odbori, u kojima su u velikom broju djelovali

kao odbornici članovi Partije, organizovali su smeštaj i pomoć porodicama čiji su domovi bili spaljeni kao i onima koji su spavajući goli život bježali sa svojih ognjišta (iz sela i zase-
laka koje je bio zaposjed neprijatelj); odbori su takođe organi-
zovali ubiranje ljetine i obavljanje drugih poljskih radova,
opravke kuća oštećenih u toku ofanzive (koje nisu bile do temelja
uništene paljevinom) itd. Tako se na Kozari razvio čitav jedan
pokret za pomoć postradalima, obeskućenim ljudima i porodicama,
za pomoć u prvom redu Knežpolju i drugim selima bivšeg dubičkog
sreza u kojima je život bio gotovo zamro. Osim toga, odbori su
pružili veliku pomoć vojnim jedinicama odreda, organizujući iz-
gradnju bolničkih baraka i podzemnih skloništa u Kozari (za sme-
štaj rezervi hrane, odjeće i druge opreme).

Dvanaestog avgusta 1942. godine u selu Bošnjacima u Podgr-
meću formirana je II Krajiška NOUP brigada od snaga I i II
KNOP odreda. U njen sastav su od snaga Kozarskog odreda ušle
dvije čete Udarnog bataljona i jedna četa I bataljona (kao je-
dinstven bataljon), kao i IV bataljon koji se, glavninom svojih
snaga našao odsječen od II KNOP odreda "Mladen Stojanović" od
samog početka neprijateljske ofanzive, a iz KNOP odreda - Udar-
ni bataljon. U trenutku formiranja II Krajiške brigade, ova
dva bataljona Kozarskog odreda ukupno su brojala 750 dobro na-
oružanih boraca. Prema tome, bez obzira na veoma teške gubitke
pretrpljene u borbama tokom ofanzive, odred je po završetku
ofanzive brojao 1.550 naoružanih boraca.

U toku avgusta bataljoni su u svoje jedinice uključili oko
100 ljudi, tako da je II KNOP odred "Mladen Stojanović" koncem
avgusta 1942. godine imao 900 boraca sa preko 800 pušaka i 40

puškomitraljaza.

Dvadeset četvrtog i dvadeset petog avgusta izvršena je smotra odreda na kosi Paležu. Jedan primjerak ustaške propagandne publikacije koja je izdana neposredno iza velike ofanzive pod naslovom "Kozara grobnica partizana" kružio je među borcima odreda. Nevoimenovani komandant odreda grug Joša uputio je ustaškoj komandi u Zagrebu primjerak te publikacije uz nekoliko podrugljivih rečenica "ovjeravajući" je štabskim pečatom i svojim potpisom. Smotra je na najočigledniji način pokazala da Kozara nije postala grobnica partizana. Poslije smotre izveden je kulturno-umjetnički program. Na programu je bilo nekoliko improviziranih skečeva i horskih pjesama. Skender Kulenović recitovao je svoju uoči smotre napisanu "Stojanku majku Knežpoljku". U kasnim popodnevним satima toga avgustovskog dana na Paležu kosi kozarskoj među 900 boraca u isti mah bolno i dobro odjekivao je Skenderov bariton i u stilu starih narodnih tužaljki pjesnik je zvao na osvetu...

"Sveti nas seko Kozaro,

Okaj nas smrtno, krvavo..."

"Okaj mi sina Srdana,

Okaj mi sina Mrdana,

Okaj mi sina Mladena!"

Ali pored gnjevnoga zova na pravednu osvetu, pjesnik je na isto tako snažan način izrazio i spremnost vojske i naroda da podnese i nove žrtve radi svog konačnog oslobođenja.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-008-035